

Kommunikációs stratégiák a munkahelyi alkalmazkodásban

Másképp beszélnek-e a nők és a férfiak?

Egy empirikus kutatás első eredményei

1. A téma háttere

A kutatás, melynek első eredményeiről szeretnék most beszámolni, a társadalmi nem (*gender*) és a nyelvhasználat összefüggéseinek problémájával foglalkozik. Azon sokat vitatott kérdésekre szerettem volna választ kapni, hogy vajon másképp beszélnek-e a férfiak és a nők; ha igen, miben ragadhatóak meg a különbségek, milyen hatása lehet a feltételezett különbségeknek a munkahelyi életre, a munkára, a nők előmenetelére? Okozója lehet-e a nőkre esetlegesen jellemző nyelvhasználat az ún. üvegplafon jelenségnek, vagyis annak, hogy az intézményi hierarchiában felfele haladva egyre kevesebb nőt találunk, felsővezetői pozíciót pedig csak elvétve töltenek be nők (vö. pl. Nagy 2002).

Mielőtt azonban rátérnék a kutatás módszereinek és első eredményeinek ismertetésére, szeretnék néhány szót szólni a társadalmi nem és nyelvhasználat kutatásának tudománytörténeti háttéréről, különös tekintettel arra, hogy miközben elsősorban angolszász nyelvterületeken a téma igen nagy és egyre bővülő szakirodalommal, a témára specializálódott szervezetekkel²³ bír, számos egyetemen önálló tárgyként oktatják és rendszeresek a témában szervezett konferenciák is, addig Magyarországon ez a kutatási terület egy-két kivételtől²⁴ eltekintve alig van jelen a (tudományos) köztudatban.

2. Tudománytörténeti háttér

A fent említett rész-diszciplína fejlődését két irányból lehet megközelíteni, egyrészt a nyelvhasználatra vonatkozó kutatások, másrészt a társadalmi nem szerepére vonatkozó kutatások felől. Az alábbiakban mi is ezt a sorrendet követjük.

²³ Pl. IGALA, International Gender and Language Association.

²⁴ Ilyen kivétel a Replika 2001/45-46, novemberi számának a témával foglalkozó tematikus blokkja.

2.1. A 'nyelvi fordulat'

Körülbelül az 1970-es évektől kezdődően a társadalomtudományok számos területén végbement egy ún. nyelvi fordulat (*linguistic turn, discursive turn*), nyelv felé fordulás, mely bizonyos megközelítésmódok, tudományágak, módszertanok felvirágzásához, reneszánszához, illetve új megközelítésmódok létrejöttéhez vezetett. Ilyen terület volt többek között a szimbolikus interakcionizmus (G. H. Mead), a beszédaktus-elmélet (J. Austin), a Goffman-féle mikroelemzés, az etnometodológia (H. Garfinkel) és az ebből leágazó konverzációelemzés (H. Sacks), a szociolingvisztika, azon belül is elsősorban az interakciós szociolingvisztika (J. Gumperz), a beszéd etnográfia (D. Hymes) és a kritikai diskurzuselemzés (N. Fairclough, van Dijk, R. Wodak).

A fent említett elméletek, megközelítésmódok, módszertanok számos szempontból különböznek egymástól, közös sajátosságuk azonban, hogy az elemzés középpontjába az interakciót, a kommunikációt, a diskurzust, közvetett módon tehát elsősorban, bár nem kizárólagosan, a nyelvet, pontosabban a nyelvnek a használatban megnyilvánuló sajátosságait, a nyelvhasználatot helyezik

Szintén közös sajátosság a mikroszint előtérbe helyezése a makroszinttel szemben (ez alól kivételt képez a kritikai diskurzuselemzés irányzata, mely egyértelműen a két szint összekapcsolására törekszik). E megközelítés hívei szerint az olyan absztrakt fogalmak, mint 'társadalmi struktúra', 'osztály', 'rend', 'etnicitás', 'társadalmi nem' önmagukban nem létező, közvetlenül nem megragadható reifikációk, tárgyiasult formák, melyeket az egymással interakcióba lépő egyének folyamatosan, újra meg újra kommunikatív aktusok sorában hoznak létre. (Lásd Ellis 1999: 32; Wieder 1999: 166.)

Ugyanakkor sokak szerint a kommunikációközpontú megközelítésmód mégiscsak segíthet meghaladni a mikro-makro dilemmát, hiszen, érvelnek, az egyén motivációi, céljai, attitűdjei, személyisége, kognitív állapota közvetlenül szintén nem megragadhatók, mindezekre szintén csak az éppen zajló interakcióból következtethetünk, illetve ezek is az interakció folyamatában jönnek létre. (Lásd Iedema és Wodak 1999: 7.)

Az interakció, a társas nyelvi gyakorlatok világa ily módon közvetítő szerepet tölthet be az egyén mikro- és a társadalom makrovilága között.

2.2. Az intézményi beszéd kutatása

A kommunikáció, interakció kutatásának népszerű terepe az intézmény vagy szervezet, mely Giddens meghatározása szerint „emberek személytelen kapcsolatokra épülő nagyobb csoportja, amelyet konkrét célok megvalósítása érdekében hoznak létre” (1995: 287). Egyrészt az interakció szabályszerűségeit kutatók érdeklődése fordul az intézményi beszéd felé, illetve a hét-

köznapi interakció és az intézményi kényszerek által korlátozott interakció különbségei felé, másrészt a 'nyelvi fordulat' következményeképpen az intézményeket korábban más szempontokból vizsgálók is egyre nagyobb érdeklődést mutatnak az ott zajló kommunikáció iránt.

Tanulmányok sora (pl. Drew és Heritage 1992) született a témában. Vizsgálták az orvos–beteg, a bírósági, a tantermi interakciót, felvételi beszélgetéseket, rádiós és televíziós beszélgetős műsorokat stb. A munkahelyi beszéd különböző formális (értekezlet stb.) és kevésbé formális formáit is sokan tanulmányozzák. Janet Holmes (2000) és munkatársai például az új-zélandi Victoria Egyetemen (Wellington) létrehozták a munkahelyi interakciók egy olyan adatbázisát, mely 500, különböző típusú munkahelyekről származó, különböző hosszúságú spontán interakció átírását tartalmazza.

Kendall és Tannen szerint „a munkahelyi interakció különleges kötöttségek mintázatával jellemezhető: egy olyan intézményi struktúrával, melyben az egyének hierarchiába rendeződnek; olyan történelmi múlttal, melynek során a legtöbb munkahelyen és különösen a magasabb szinteken nagyobb arányú volt a férfiak részvétele; nemi (gender) különbségek mentén megvalósuló, jelenleg is létező, bár újabban áthatolható részvételi mintázattal; fizetésemelések, előléptetések, feladatkijelölések és teljesítménymérések formájában megvalósuló rendszeres külső értékeléssel és egy olyan helyzettel, melyben a résztvevőktől megkövetelik, hogy rendszeres interakciót folytassanak mások egy olyan csoportjával, melyet se nem rokonok, se nem választott kapcsolatok alkotnak” (1997: 81, ford. S. N.).

Az alapvetően férfiak által létrehozott és jelenleg is férfiak által dominált intézményekben a férfiak normája, s így a férfiak nyelvhasználata az uralkodó norma, a meghatározó nyelvhasználat. Gál (2001) szerint a férfiak diskurzív stílusa így intézményesül.

2.3. A társadalmi nem kutatása és kapcsolata a nyelvhasználattal

A feminizmus érdeklődése az 1970-es években fordult a nyelvészet felé. A feminista nyelvészet érdeklődésének középpontjában természetesen a társadalmi nem és a nyelvhasználat viszonya állt. A terület tanulmányozása során bekövetkezett paradigmaváltások és a feminizmus különböző irányzatainak előretörése között szoros kapcsolatot vélek felfedezni. Ennek a párhuzamnak a kibontására teszek kísérletet a következő részben.

2.3.1. Liberális feminizmus és a férfi–női nyelvhasználat

Robin Lakoff 1975-ös nagyhatású, mára már klasszikus írásában először hívja fel hatásosan a figyelmet arra, hogy a nők és a férfiak eltérő szocializációjuk révén eltérő módon beszélnek. A kislányokat kis hölgyekké nevelő társadalom olyan nyelvhasználatot ír elő a nők számára, mely finomkodó,

erőtlen, bizonytalan, habozó, túlzottan udvarias.²⁵ Mindez a későbbiekben megakadályozza, hogy az így beszélő, most már felnőtt nőt erős, a hatalommal élni tudó, önálló döntéseket meghozni, a felelősséget vállalni képes, teljes, felnőtt embernek tekintsék. Ettől a pillanattól fogva ördögi körbe, kettős kötés szorításába kerül a nő: ha változtat nőies nyelvhasználatán, akkor nőietlennek, agresszívnek, s kevésbé szeretetreméltónak fogják tekinteni, ha azonban megtartja azt, akkor a hatalommal való élésre képtelennek. (Vö. Kendall és Tannen 1997 és az általuk idézett kutatások: Crawford 1988, Carli 1990.)

A feminizmus első irányzata²⁶, a liberális feminizmus a nők számára a férfiakéval azonos jogokat, egyenlő esélyeket követel. Helyet követel a nők számára a férfiak világában, mely világot azonban, ezen túl, nem akarja megváltoztatni. A nők hatalmi pozícióban való megjelenése feltételezi a nőknek a férfiak világához, értékrendjéhez, normáihoz s így nyelvhasználatához való alkalmazkodását is. A férfias nyelvhasználat átvétele, természetessé válása így megoldja a problémát. Megszűnik a nők férfiaktól való negatív megkülönböztetése, nincs nő és férfi, csak ember van. Mivel azonban a világ alapvetően a férfiak által uralt világ az Ember is a férfi mintájára képzelődik el.

2.3.2. A radikális feminizmus és a férfi–női nyelvhasználat

A radikális vagy *standpoint* feminista irányzatok ezzel szemben nők és férfiak gyakran biológiai okokra visszavezetett különbözőségét hangsúlyozzák. A speciálisan női értékeket: a szolidaritást, a gondoskodást, a törődést, az empátiát, az érzelmekre, kapcsolatokra való figyelmet ünneplik, s követelnek ezen értékek számára nagyobb helyet és megbecsülést a társadalomban. A negatívan megítélt férfivilággal szemben egy alternatív, női értékekre alapozott világot mutatnak fel.

Ennek megfelelően a társadalmi nem és nyelvhasználat egyes kutatói a férfi és női nyelvhasználat különbségeit hangsúlyozva a női nyelvhasználat sajátosságaiban rejlő előnyökre hívják fel a figyelmet. Szemben a Lakoff által fémjelzett deficitmodellel, mely a nőies nyelvhasználat hátrányait hangsúlyozza, a differenciamodell ezen képviselői a státuszorientált férfibeszédmóddal szemben a szolidaritás-orientált női beszédmódot tartják a követendő példának (pl. Coates 1996).

²⁵ Lakoff többek között a következőket tartja a nők nyelvhasználatára jellemzőnek: a nők több ún. üres melléknevet (*isteni, édes*), több udvariassági formulát, több kérdést és 'ugye' kérdést, több habozást kifejező töltelékszót, pontosabb színmegnevezéseket, kevesebb erőteljes kifejezést, kevesebb káromkodást használnak.

²⁶ A feminizmus különböző irányzatairól, melyeknek a jelen dolgozat keretében nem adhatjuk kimerítő tárgyalását, jó összefoglalást ad Scott (1988: 28–50).

2.3.3. Nemek közötti kommunikáció mint kultúraközi kommunikáció

Meg kell említeni, hogy van a társadalmi nem és nyelvhasználat kutatásának egy a feminista irányultságú kutatók által általában elvetett irányzata is. Ez az elsősorban Deborah Tannen (1986, 1990) által népszerűsített elgondolás szintén a férfi és női nyelvhasznált különbségeit hangsúlyozza, ezeket a különbségeket a kultúrák közötti kommunikációs különbségekhez hasonlítja, s úgy véli, hogy ez, akár csak a kultúrák közötti, a nemek közötti kommunikációban is, számos félreértés forrása lehet. Az okokat az 5–15 év közötti kortárs csoportokban zajló szocializációban keresik. A kutatások szerint a gyakran homogén¹ fiú-, illetve lánycsoportok eltérő értékek mentén szerveződnek. A kisebb, tiszta lánycsoportokban a szolidaritás, az egyenlőség, a legjobb barátnő szerepért folyó versengés, a titok megosztása, az intimitás a jellemző, a nagyobb, tiszta fiúcsoportok ezzel szemben hierarchia mentén szerveződnek, a státusz megszerzésért és megtartásáért folyik a versengés. (Erről lásd: Maltz és Borker 1982.) Ezek az eltérések azután a nyelvhasználat különbségeiben is kifejeződnek.

Feminista szerzők azért támadják a differenciamodellel ezen képviselőit, mert úgy vélik, hogy ez az elmélet nem tulajdonít megfelelő szerepet a hatalom egyenlőtlen eloszlása kérdésének. Tannen szerint a félreértések mindkét fél alapvető jószándéka ellenére is bekövetkeznek. Elmélete tehát a helyzet megváltoztathatatlanságáról, a status quo-ba való beletörődésről is szól.

2.3.4. Posztmodern feminizmus és a férfi–női nyelvhasználat

A legújabb, posztmodernnek nevezett feminista irányzatok elvetik a nő és férfi esszencialista, univerzalisztikus felfogását. A férfiasságot és a nőiességet társadalmi konstrukciónak, így kor- és társadalomfüggőnek tekintik. Az identitások, így a nemi identitások sem állandóak és rögzítettek; a társadalmi nemet, sőt egyes vélemények szerint a biológiai nemet sem lehet dichotóm, különálló kategóriaként felfogni. A posztmodern feminista szerző, Judith Butler (1999, [1990]) a társadalmi nemekkel való játékot, a határok átlépésének lehetőségét vizsgálva a társadalmi nem kialakításának aktív, performatív jellegéről beszél, és a szabadságot adó ágencia elsőbbségét (vagy legalábbis jelenlétét) hangsúlyozza a kényszerítő struktúrával szemben (mellett).

Az identitások részben éppen a nyelvhasználat során, a nyelvi választások segítségével, viszonylagos szabadsággal alakíthatók. A legújabb kutatások a társas nyelvi interakciókat konkrét közösségek konkrét gyakorlataiban vizsgálják. A társadalmi nem és nyelvhasználat kapcsolatának kutatásában egyre nagyobb teret nyer az erre a módszerre alapozott gyakorlatközösségek mo-

dellje²⁷. E megközelítés hívei szerint nem beszélhetünk általában férfiről és nőről, így általában férfi és női nyelvhasználatról sem. A nyelvhasználat egyes jellemzői az adott gyakorlatközösség identitásteremtő gyakorlatában tesznek szert jelentésre.

3. A kutatás

A bevezetőben említett kérdések megválaszolása érdekében 2001. január 15. és április 15. között három hónapot töltöttem egy közepes méretű magyar, budapesti székhelyű vállalatnál (a tulajdonosok között magyarok és külföldiek egyaránt vannak, a munkavállalók azonban kivétel nélkül mind magyarok), egészen pontosan a vállalat két részlegén, a marketingigazgatóságon és a termelés irányításával, szervezésével foglalkozó operációs igazgatóságon.

3.1. A kutatás módszerei

Az általam vizsgált két igazgatóság a fenti értelemben vett gyakorlatközösségnek tekinthető. A gyakorlatközösségek jelentésteremtő gyakorlatának vizsgálatára az egyetlen megfelelő módszer a megfigyelés, ezen belül is az az antropológiai jellegű megfigyelés, amely a kutatónak és a kutatás alanyainak (viszonylag) hosszú távú együttélését írja elő, hiszen csak ez teszi lehetővé a közösségben zajló különféle tevékenységek (így a nyelvi tevékenységek) jelentésének pontos, azaz a közösség tagjainak értelmezésével egybeeső megértését.

A kutatás elsődleges módszerének tehát én is a megfigyelést választottam, azaz három hónapon keresztül időm jelentős részét az említett munkahelyen töltöttem. Együtt voltam az ott dolgozókkal a formális értekezleteken, külső partnerekkel való tárgyalásokon, a magányos és kiscsoportos munkavégzés óráiban, de eljártam velük ebédelni, igyekeztem jelen lenni a folyosói beszélgetéseken, részt vettem velük többnapos kihelyezett konferencián, és néhány napon keresztül árnyékként kísértem (*shadowing*) a két igazgatóság első számú emberét.

A megfigyelés (részben etikai, részben pragmatikus megfontolásokból) nyílt volt, azaz a kutatás alanyai tisztában voltak ottlétem hozzávetőleges céljával (tudták, hogy a munkahelyi kommunikációt tanulmányozom, nem tudták, hogy figyelmem fókuszában a férfi–női nyelvhasználat sajátosságai állnak). Megfigyelői státuszomat a *perifériális tag* kifejezés²⁸ írja le legjob-

²⁷ „A gyakorlatközösségeket emberek olyan csoportjai alkotják, melyek kölcsönös elkötelezettségek, közös törekvések mentén szerveződnek” (Eckert és McConnell-Ginet 1998: 490, ford.: S. N.).

²⁸ A perifériális tag „elég közlőre figyeli meg a tagokat, és lép velük interakcióba ahhoz, hogy bennfentes identitást hozzon létre anélkül, hogy részt venne azokban

ban. A megfigyelés során terepnaplót vezettem, és a megfigyelés második szakaszában magnófelvételeket készítettem.

A megfigyelés módszerét a társadalomtudományi kutatás háromszögelési kívánalmának megfelelően egyéb módszerekkel egészítettem ki. A magnófelvételek készítésére azért volt szükség, hogy a későbbiekben az így rögzített interakciókat konverzációelemzésnek vethessem alá, s ezáltal a megfigyelés bizonyos fokig szubjektív benyomásait objektív ellenőrzésnek tehessem ki. Ugyanakkor az interakció számos jelensége első hallásra a beszéd temporális jellegéből adódóan nem ragadható meg, ezeket a jelenségeket csak az ismételt meghallgatás és az ezt követő konverzációelemzés teszi lehetővé. Másrészt a megfigyelés lehetővé teszi az interakció kontextusának pontos ismeretét, s ezáltal segít a konverzációelemzésben feltárt jelenségek pontos értelmezésében.

Kiegészítő módszerként alkalmaztam ezenkívül a kérdőívet, melynek segítségével elsősorban a két igazgatóság dolgozóinak demográfiai adatait gyűjtöttem össze; az interjút a személyes vélemények megtudakolására. (Mindenkivel átlagosan egy óra hosszú, lazán strukturált interjút készítettem.) S végül a kapcsolathálók, szimpátiaviszonyok feltérképezésére mindkét igazgatóságon szociometriai felvételt is készítettem.

3.2. A kutatás alanyai

Mint említettem, a kutatás egy magyar iparvállalat két igazgatóságán zajlott. A kvalitatív kutatásoknak nem célja a reprezentatív mintavétel, mivel nem általánosítható eredmények megfogalmazására, hanem egy-egy jelenség pontosabb megértésére törekednek. A pontosabb megértést ugyanakkor elősegíti, ha a kutatás fókuszában álló jelenséget eltérő kontextusokban vizsgáljuk. Ezt a célt szolgálta, hogy a megfigyelés két, számos dimenzióban egymástól jelentősen eltérő szintéren zajlott.

A marketingigazgatóságon a megfigyelés időszakában 17–19 ember dolgozott, 4 férfi és 13–15 nő. A marketingigazgató pozícióját egy 34 éves nő töltötte be. Az operációs igazgatóságon 18-19 alkalmazott dolgozott, közülük 8 volt férfi és 10-11 nő. Az operációs igazgató posztját ebben az időszakban egy 47 éves férfi töltötte be.

Az alábbi táblázat a két igazgatóság közötti néhány további megfigyelt különbséget foglalja rendszerbe.

a tevékenységekben, melyek a csoporttagság lényegét alkotják” (Adler és Adler 1994: 380, ford.: S. N.).

MARKETING

OPERÁCIÓ

Fő tevékenység

szimbólummanipuláció

adatmanipuláció

Munkaidő

rugalmas, késői kezdés

kötött, korai kezdés

Munka helyszíne

egy nagy, újonnan felújított;
világos, 'amerikai stílusú' szoba

öt kicsi, sötét, rossz állapotú,
'szocialista stílusú' szoba

Átlagéletkor

34 (fiatalok)

42 (idősebbek)

Jövedelem

magas fizetések, vállalati autó
mobiltelefon

alacsonyabb fizetések, nincs
vállalati autó és mobiltelefon

Végzettség

felsőfokú végzettség

csak a dolgozók felének van
felsőfokú, a többieknek
középfokú végzettsége

Család

főként egyedülállók

főként családosok

A munka ritmusa

dinamikus

statikus

Kapcsolat más igazgatóságokkal és külső partnerekkel

sok, nyitott

kevés, zárt

Időbeli orientáció

jövő; határozott, optimista
karriertervek

múlt v. jelen;
nincsenek határozott tervek

Arculatvédelem

fontosabb a felettesek felé

fontosabb a beosztottak felé

Interakciók száma

sok; sűrű kommunikáció,
hangos

kevés; ritka kommunikáció,
csendes

Hangulat

laza, vidám

gyakran frusztrált, levert

Vezetési stílus

inkább egalitáriánus

inkább autoriter

3.2.1. A nők helyzete

A fentiekből látszik, hogy mindkét igazgatóságon, de elsősorban a marketingigazgatóságon az első számú vezetői pozíciót is nő, ráadásul igen fiatal nő tölti be. Általában elmondható, hogy a marketingigazgatóságon dolgozó fiatal, több nyelvet beszélő, magas végzettségű nők pozíciójukat, fizetésüket, vállalati támogatottságukat figyelembe véve nagy elismertségnek örvendnek. kiugróan jó feltételek között végezhetik a munkájukat. Ez tükröződik az alapvető megelégedettséget, jövőorientáltságot, pozitív karrierképet mutató attitűdjeikben, véleményeikben is.²⁹

Ugyanez nem mondható el az erősen férfiközpontú, a hagyományos munkahelyekre jobban emlékeztető operációs igazgatóságon elsősorban beosztottként dolgozó nőkről, akik gyakran frusztráltak, elégedetlenek, a jövőre nézve inkább borúlátóak, előmenetelben általában nem reménykedők. Ennek a helyzetnek természetesen számos történelmi, ágazati, intézményi, családi, személyes stb. – itt most bővebben nem részletezhető – oka lehet. A szituáció mindenestre alátámasztani látszik Pierre Bourdieu-nek azt a megfigyelését, miszerint a nők, hagyományos szerepeik okán, elsősorban azokon a területeken lehetnek sikeresek, ahol szimbolikus javakkal történő bánás folyik (2000: 107).

4. A kutatás néhány előzetes eredménye

Az alábbiakban a kutatás során kialakult első hipotéziseket fogalmaznám meg, hangsúlyozva, hogy az adatok teljes körű feldolgozása, elsősorban a rögzített interakciók transzkripciója és elemzése még nem történt meg, ez tehát a későbbiekben módosíthatja, árnyalhatja az itt idő- és terjedelmi korlátokból amúgy is csak vázlatosan felrajzolt képet.

4.1. Nyelvhasználati sajátosságok

Általánosságban elmondható, hogy a két vezető eltérő vezetési stílusa – inkább autoriter (operációs igazgató), illetve inkább egalitáriánus (marketingigazgató) – eltérő nyelvhasználati stílusuk által is megvalósul, azaz a marketingigazgató nyelvhasználata inkább szolidaritásorientált (gyakori a többes szám első személyű névmások, igealakok használata, az indirekt fogalmazás, a kérdések formájában megfogalmazott javaslatok, a kérések formájában megfogalmazott utasítások, a közös döntéshozatalra irányuló nyelvi

²⁹ A véleményekben és attitűdökben megmutatkozó különbségek szempontjából a nem dimenziójánál fontosabbnak tűnik a kor dimenziója. Az idősebbek általában lényegesen kevésbé elégedettek a helyzetükkel. Mindez feltehetőleg összefüggésbe hozható a cég életében a rendszerváltást követően végbement változásokkal.

formák stb.), míg az operációs igazgató nyelvhasználata inkább státuszorientált (gyakoriak a direkt utasítások, a kizárólag információátadásra törekvő beszédaktusok, az egyértelmű, tömör, világos fogalmazásra való törekvés, a viccmondás).

Ezek a megfigyelések igazolni látszanak a radikális feministák által is megfogalmazott különbségeket, melyek a férfi és női nyelvhasználat, illetve a férfi és női értékrend között fennállnak, ugyanakkor az elismert felső vezetői pozíció a női nyelvhasználati sajátosságok sikerességére is utalhat.

Érdekesebb, összetettebb kép rajzolódik ki azonban akkor, amikor a vizsgálódást a többi munkavállaló nyelvhasználatára is kiterjesztjük. Mind a marketingigazgatóságon, mind az operációs igazgatóságon vannak, igaz kisebbségben, olyan nők, akiknek a nyelvhasználatára inkább az általában 'férfiasként' leírt vonások jellemzők. Ami talán még érdekesebb, van olyan férfi is, akire inkább a 'nőiesnek' leírt nyelvhasználat a jellemző. Végül vannak olyanok, akik nyelvhasználatukban keverik a 'férfias' és 'nőies' jegyeket, van például olyan nő, aki miközben sokat és erőteljesen káromkodik, utasításait mindig kérés vagy kérdés formájába csomagolva, indirekt, udvarias módon fogalmazza meg.

Ezek a megállapítások a radikális feminizmussal szemben inkább a posztmodern feminizmus nyelvhasználatra vonatkozó elméletét látszanak alátámasztani. Úgy tűnik, nem beszélhetünk általában a férfiak, illetve a nők nyelvéről, melyet valamiféle biológiai determinizmus vagy nemfüggő, de a nemen belül egységes szocializációs gyakorlat alakítana ki. A 'nőies' és 'férfias' nyelvhasználati vonások keverése igazolni látszik azt a feltételezést, hogy az egyének bizonyos szabadsággal válogathatnak a rendelkezésükre álló nyelvi variációk között, melyek segítségével a szituációtól, céljaiktól stb. függően alakíthatják saját identitásukat, így nemi (*gendered*) identitásokat is.

4.2. A szociometriai felmérés

További érdekes összefüggésekre deríthet fényt a szociometriai felmérés néhány eredménye, mely, úgy tűnik, Lakoff klasszikus cikkéhez visz vissza minket. A szociometriai felvétel adatainak elemzése azt mutatja, hogy azok a nők, akikre 'férfias' nyelvhasználat volt jellemző, nem örvendnek nagy népszerűségnek társaik körében. Ezeket a nőket ugyanakkor a többiek sikeresnek, potenciálisan nagy karriert befutóknak látják (A szociometria a szimpátiára és sikerességre vonatkozóan is tartalmazott kérdéseket.) Ezt alátámasztották az interjúk és a megfigyelés is. Ez azt jelzi, hogy ha a nők átveszik a férfiakra jellemző nyelvhasználati szokásokat, azt a társaik ugyan sikeres, de ellenszenves stratégiának ítélik.

A szociometriai felvétel további érdekes eredménye, hogy az operációs igazgatóság legnépszerűbb (legtöbb szimpátiaszavazatot kapó), bár a sikeresség és karrierkilátások szempontjából nem túl pozitívan értékelt tagja az a férfi lett, akinek nyelvhasználatára a 'nőies' vonások voltak önmaga és mások által is megerősítetten jellemzők.

Úgy tűnik tehát, hogy Lakoff megállapításával egybecsengően a 'nőies' vonásokhoz a szeretetreméltóság, a 'férfias' vonásokhoz a sikeresség képze-
te kötődik.

Végül a marketingigazgatóság legnépszerűbb, ugyanakkor az egyik leg-
sikeresebbnek ítélt tagja az a nő lett, aki nyelvhasználatában rendszeresen
keveri a 'férfias' és 'nőies' vonásokat. Ez az eredmény biztató kiutat, meg-
oldási lehetőséget mutathat fel azon nők számára, akik úgy érzik, nyelvük
csapdájába vannak zárva.

Az adatok további elmélyült elemzésére van szükség azonban ahhoz,
hogy feltárhassuk azokat a mechanizmusokat, melyek a fent tárgyalt benyo-
másokat a kutatóban és a kutatás alanyaiban létrehozták.

Hivatkozások

- Adler, Patricia A. és Adler, Peter 1994. *Observational Techniques*. In: Denzin,
Norman K. és Yvonna S. Lincoln (eds.) *Handbook of Qualitative Research*.
London. Sage.
- Bourdieu, Pierre 2000 [1998]. *Férfiuralom*. Budapest. Napvilág Kiadó.
- Butler, Judith 1999 [1990]. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of
Identity*. New York. Routledge.
- Coates, Jennifer 1996. *Women Talk: Conversation Between Women Friends*. Ox-
ford. Blackwell.
- Drew, Paul és Heritage, John (eds.) 1992. *Talk at Work. Interaction in Institutional
Settings*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Eckert, Penelope és McConnell-Ginet, Sally 1998 [1992]. *Communities of Practice:
Where Language, Gender, and Power All Live*. In: Coates, Jennifer (ed.)
Language and Gender. A Reader. Oxford. Blackwell.
- Ellis, Donald G. 1999. *Research on Social Interaction and the Micro-Macro Issue*. In:
Research on Language and Social Interaction, vol. 32/1-2, 31–40.
- Gal, Susan 2001. *Beszéd és hallgatás között*. In: *Replika* 45-46, 163–189.
- Giddens, Anthony 1995. *Szociológia*. Budapest. Osiris.
- Holmes, Janet (ed.) 2000. *Gendered Speech in Social Context. Perspectives from
Gown and Town*. Wellington, Victoria University Press.
- Iedema, Rick és Wodak, Ruth 1999. *Introduction: organisational discourses and
practices*. In: *Discourse and Society*. 10/1.
- Kendall, Shari és Tannen, Deborah 1997. *Gender and Language in the Workplace*.
In: Wodak, Ruth (ed.) *Gender and Discourse*. London. Sage. 81–105.

- Lakoff, Robin 1975. *Language and Woman's Place*. New York. Harper and Row.
- Maltz, Daniel N. és Borker, Ruth A. 1982. A Cultural Approach to Male-Female Miscommunication. In: Gumperz, John (ed.) *Language and Identity*. Cambridge. Cambridge University Press. 195–216.
- Nagy Beáta 2001: *Női menedzserek*. Budapest. Aula.
- Scott, Joan Wallace 1988. *Gender and the Politics of History*. New York. Columbia University Press.
- Tannen, Deborah 1986. *That's not what I meant. How conversational style makes or breaks your relationship with others*. New York. Ballantine. Magyarul: *Miért értjük félre egymást?* Ford: Reményi Andrea. Budapest. Tinta Könyvkiadó.
- Tannen, Deborah 1990. *You Just Don't Understand!* New York. Ballantine.
- Wieder, D. Lawrence 1999. Ethnomethodology, Conversation Analysis, Microanalysis and the Ethnography of Speaking (EM-CA-MA-ES): Resonances and Basic Issues. In: *Research on Language and Social Interaction*. 32/1-2, 163–171.